

УДК 373.5
DOI

ЛОГВИНЕНКО ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри державно-правових дисциплін та українознавства, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

Yulia Logvynenko, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Associate Professor of State Law Disciplines and Ukrainian Studies, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

E-mail: ledi_uliya_ledi@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-1574-5107>

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЗИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

Багатовікова історія України демонструє розпорошеність українства у виборюванні незалежності та суверенітету, що неодноразово приводило до втрати державності. Звідси проблема пошуку шляхів об'єднання населення навколо національної ідеї. У статті розглянуто проблему громадянської освіти молоді в умовах війни та глобалізаційних викликів крізь призму ідей представників української наукової школи фізичної економії, фундатором якої є С. Подолинський. Проаналізовано виховний потенціал праць С. Подолинського та творів М. Руденка, які пов'язували національну безпеку з освітою особистості. Доведено, що саме освіта є основою формування національної єдності, громадянського суспільства та патріотизму молоді. Обґрунтовано необхідність гармонізації громадянської освіти до сучасних реалій із урахуванням українського менталітету.

Ключові слова: громадянська освіта; національна безпека; С. Подолинський; М. Руденко; патріотизм; українська наукова школа фізичної економії

CIVIC EDUCATION OF YOUTH IN THE CONTEXT OF WAR AND GLOBALIZATION THROUGH THE PRISM OF PHYSICAL ECONOMICS

The article examines the problem of civic education of Ukrainian youth in the context of war and globalization challenges through the prism of the Ukrainian school of physical economy, founded by Serhii Podolynskyi. The author argues that education is the foundation of national unity, civic consciousness, and patriotism. The relevance of the ideas of S. Podolinsky and Mykola Rudenko, who linked national security with the moral and intellectual development of the individual, is emphasized. Their

scientific legacy reveals a deep interconnection between education, culture, and the sustainable existence of a nation. The study emphasizes that Russia's full-scale war against Ukraine has become a catalyst for rethinking the role of civic education in ensuring the stability and independence of the state. It has been proven that the values of responsibility, solidarity, and active citizenship should be at the core of modern education. The author stresses the need to harmonize civic education with European democratic standards while preserving Ukrainian mentality, traditions, and moral foundations. The ideas of representatives of the Ukrainian school of physical economy are proposed to be considered as a theoretical and worldview basis for the renewal of civic education in Ukraine. Their scientific work demonstrates that national identity and patriotism are formed through knowledge, ethical awareness, and spiritual strength. The conclusion is made that quality education is a key factor in strengthening statehood and national security. The further development of civic education should be based on the philosophical and scientific heritage of Ukrainian thinkers, integrating their ideas into educational content to form an active, responsible, and patriotic young generation capable of defending freedom and shaping the future of the state.

Keywords: civic education; national security; Serhii Podolynskyi; Mykola Rudenko; patriotism; Ukrainian school of physical economy

Актуальність проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими практичними завданнями. Першочерговою проблемою, що постала з початком повномасштабного російського вторгнення, став пошук підвалин стверджувальної непохитної національної єдності українського народу. Чому ця проблема набула актуальності в наші дні й не викристалізувалася за понад тридцять років незалежності? Насамперед, причина, на нашу думку, полягає в тому, що українське населення штучно відволікали від розбудови дієвого й активного громадянського суспільства. Відтак відносно за короткий проміжок часу держава втратила флот, велику кількість важкого озброєння для військового контингенту в 1,9 млн. військовослужбовців, авіацію і багато іншого, а в економічному й політичному сенсі була втрачена суб'єктність.

Населення України було привчене віддавати всю повноту влади представницьким органам, але в дійсності відповідальність за все, що відбувається в межах та поза межами держави лежить на всьому українському народові. Кожен українець і українка мають брати активну участь у житті співвітчизників та вибудовувати краще майбутнє своє та держави в цілому, тому громадянська освіта молоді має бути якісною, щоб у такий спосіб забезпечити безвідмовне функціонування державного організму.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблемі громадянської освіти молоді приділяла увагу велика кількість науковців. На початку 2000-х до обговорення було представлено проєкт Концепції громадянського виховання дітей і молоді в Україні, розроблений на виконання постанови Кабінету Міністрів України №1697. Автори концепції (член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор М. Боришевський та ін.) зосередилися на висвітленні сутності, підходів та принципів виховання [1].

Оновлену Концепцію громадянської освіти та виховання було запропоновано у 2012 р., і вона містила ті ж визначення та ідеї, що й попередня. Через велику кількість суперечностей ця Концепція не була схвалена. Як результат недостатньої роботи у цьому напрямку усіх освітніх і державних інституцій, громадянська освіта не стала предметом викладання на всіх рівнях освіти, а національно-патріотичне виховання молоді не трансформувалося у окремий важливий вектор роботи.

2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив «Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні», що лягла в основу навчального предмета «Громадянська освіта» – його було запроваджено у 2024 р. як складник громадянської та історичної освітньої галузі. У вступній частині до модельної навчальної програми «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти автори І. Васильків, В. Кравчук, І. Танчин зазначають, що екзистенційна важливість виховання «активних і відповідальних за своє майбутнє громадян із високим почуттям патріотизму, власної гідності, стійкою громадянською позицією та готовністю до виконання своїх громадянських

обов'язків» стала очевидною під час російсько-української війни й, зокрема, після широкомасштабного російського військового вторгнення [2].

Відтак доходимо невтішного висновку: саме війна привернула увагу держави, освітян та суспільства до проблем громадянської освіти підрастаючої молоді. Потреба пошуку шляхів консолідації населення стали каталізатором переосмислення ролі освіти у формуванні громадянської свідомості, національної єдності та стійкості українського суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завжди існує ризик того, що громадянська освіта може залишитися виключно як знаннєвий компонент підготовки молоді. Щоб сформувати «суб'єкта держави», який «має права людини і громадянина та через свої дії і рішення несе персональну відповідальність за розвиток територіальної громади та держави в усіх сферах життя» [2], необхідно забезпечити педагогів усім споміжним матеріалом для проведення роботи з молоддю. Україна мусить виробити таку модель громадянської освіти, яка б гармонійно корелювала з документами Ради Європи та водночас враховувала національний менталітет, традиції, досягнення української науки. Ідеї та праці представників наукової школи фізичної економії можуть бути використані українськими педагогами у процесі громадянської освіти молоді, зважаючи на їх актуальність, передові ідеї та патріотизм.

Мета статті: на основі праць представників української наукової школи фізичної економії С. Подолинського та М. Руденка розкрити виховний потенціал української науки, довести необхідність формувати дієве громадянське суспільство через систему освіти.

Викладення основного матеріалу. Одним із найважливіших принципів життєзабезпечення будь-якої держави є глибоко поміркована та ретельно підготовлена політика національної безпеки. Вперше поняття «національна безпека» вжив президент США Т. Рузвельт у 1904 р. Відтоді кожна держава неодноразово переглянула свою зовнішню і внутрішню політику щодо розбудови національної безпеки. Здійснивши аналіз наукових підходів до визначення сутності національної безпеки сьогодні, дослідник Д. Чижов вказує,

що основний акцент у трактуванні цього поняття «робиться на захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від будь-якої небезпеки» і робить висновок: «національна безпека – це захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави у різних сферах життєдіяльності від загроз зовнішніх та внутрішніх, який забезпечує стабільний розвиток країни загалом» [8].

Представники української наукової школи фізичної економії, зокрема її фундатор С. Подолинський та його найяскравіший послідовник М. Руденко, не обмежували поняття національна безпека виключно таким трактуванням як «захищеність (кордонів чи життя)». Для них національна безпека виступала своєрідною сферою існування людини (на кшталт ноосфери В. Вернадського чи монади за М. Руденком), що складається насамперед із народу, ресурсів (енергії), культури, освіти й науки, національної самобутності, моралі, що разом становлять матеріальне й духовне багатство нації, органічно єднають покоління народу та його самого із землею, якій він належить. Все разом спонукає людину розвивати та захищати від внутрішніх і зовнішніх загроз громаду, територію, культуру та в цілому державу, якій вона належить. Представники української наукової школи фізичної економії ще на початку ХХ ст., випереджаючи свою епоху, говорили про потребу духовного оновлення нації, розвивали ідеї національної єдності як основи виживання держави (і це у ті історичні періоди, коли Україна не мала державності!) та стверджували, що необхідно виховувати молодь так, щоб національна ідентичність була закладена на етичному та моральному рівні особистості.

Започаткована С. Подолинським понад сто років тому українська наукова школа фізичної економії досі не має аналогів у світі, а здобутки її представників є настільки передовими, що дозволяють вважати її новаторською світовою науковою школою. С. Подолинський (1850-1891 рр.) відомий світові як учений-новатор, який стояв біля витоків наукової парадигми кінця ХІХ ст. – енергетизму, і одним із перших указав на наявність у природі процесів, що протистоять ентропії, і, як наслідок, – на вразливість другого закону

термодинаміки. Ідеї С. Подолинського знайшли продовження у відкриттях багатьох учених: «Його теорія не тільки перегукується з теоріями К.А. Тімірязєва, В.І. Вернадського і О.Л. Чижевського, а багато в чому їх випереджає і приводить до широких узагальнень» [5, с. 67]. Згадані учені та багато інших дослідників додали до ідей представників української наукової школи фізичної економії своє бачення природних, економічних та космічних процесів, що відбуваються сьогодні у світі. Але найяскравішим послідовником С. Подолинського вважаємо видатного українського письменника, засновника Української гельсінської групи, лауреата Шевченківської премії, Героя України М. Руденка [9; 10]. Йому ж належить і сам термін «фізична економія».

У різні історичні періоди С. Подолинський шляхом економічного аналізу, а М. Руденко через глибоке дослідження ментальних рис і походження народів зуміли передбачити неминучість збройної агресії Російської Федерації та застерігали український народ, що це обов'язково станеться, якщо Україна не вживе відповідних заходів. Неодноразово С. Подолинський застерігав українство про небезпеку: «Але дуже рідко траплялось, щоб громада, так гарно та мирно упорядкована, могла втримати свою самостійність, свою волю проти інших громад або й племен чужих, менш освічених, але більш прихильних до війни і грабування сусідів. Звичайно, такі трудолюбиві громади перемагали і завойовували напівдикі орди чужих людей, котрі найчастіше приходили з півночі та сходу на південь та захід» [3, с.111]. Цю ж ідею, але у віршовій формі (письменник вважав, що поезія має набагато ширшу аудиторію і часто верифікував наукові гіпотези та ідеї у художніх текстах) популяризував М. Руденко: «О, так! Усі слов'яни – наші браття, / Та у братів дорослих – все своє: / Сім'я і хата, вогнище-багаття / І сонце, що на шибці виграє. // Коли ж сильніший входить на подвір'я / Слабкішого і чинить там розбій – / Аж вітер з подушок ганяє пір'я! – / Тоді який він брат? Він ворог твій.» [4, с. 751]. Оскільки С. Подолинському та М. Руденкові вдалося за понад сто років до того, як збройне вторгнення відбулося, передбачити таку ситуацію, то, вважаємо, що настав час вивчати науковий доробок українських мислителів, які російській імперії

вдалося приховувати від читача шляхом прямої заборони та привласненні собі цих видатних імен. На жаль, сфокусовані на довгострокову перспективу концептуальні ідеї і пріоритетні напрямки розвитку, залишені світовій науці представниками фізичної економії, Україна виявилася неспроможною застосувати для свого захисту.

Найвагомішим досягненням, на нашу думку, стала ідея представників української школи фізичної економії соборності та незалежності української держави в той історичний період, коли суспільство ще не мало сформованого запиту на цю ідею. Свого часу, в листуванні зі співробітником журналу «Вперед», С. Подолинський відкидав закиди Смірнова щодо націоналізму українців: «Але разом з тим ми, українофіли, настільки націоналісти, настільки націоналісти – серби – соціалісти, англійці – соціалісти та інші соціалісти, і, певна річ, не більше націоналісти, як Ви, росіяни. Не забувайте, що ми інший народ, і різниця між нами і Вами така ж, як між Вами і поляками, сербами та іншими» [3, с. 22]. Як бачимо, вчений мислить себе українцем, займає чітку громадянську позицію, аргументовано відстоює незалежність українського народу, його право на самовизначення і вільний розвиток.

М. Руденко пішов далі, у 1979 р., тоді, коли сповідники тоталітаризму твердили про спільну колыску трьох братніх народів (російського, українського і білоруського), писав про окремішнє існування українського, його давню історію: «Твої вітрила в морі сновигали – / Співало полотно, немов крило. / Тобі корились Новгород і Галич, / А про Москву і чутки не було» [4, с. 745]. Характеристика російському народові, що її дав М. Руденко, пояснює агресію російського населення до найближчих сусідів та всього світу: «Ми звикли, щоб нас ноги годували. Ноги і зброя. ... Ми не землероби, а споконвічні мисливці. Мисливці та вояки. Обжити своє гніздо не вміємо. Землі не любимо і нічого в ній не тямимо. Віримо тільки власним ногам і зброї. Для нас головне – простір. Хапати щось, приєднувати, винищувати інших... Працювати ми так і не навчилися. І торгувати теж. Уміємо тільки відбирати силою. Ось у чому наше лихо, Степане. Це не вина, це біда наша» [7, с. 49]. Як бачимо, мало що змінилося

в політиці Кремля й ставленні росіян до українців. Ба більше, від погроз Кремль перейшов до активних дій, намагаючись стерти Україну з карти Європи й світу.

Буремне для України ХХ ст. має руйнівний ефект післядії у столітті ХХІ-му. Це був період, коли, потрапивши у тенета Кремля і ставши «житницею СРСР», Україна втрачала себе у процесі створення «совецького народу»: «Є Суца правда. У ментальнім світі / Держава – це Особа. І вона / Теж здатна втрапити в смертельні сіті, / Неначе нерозсудлива жона. // Ти – Русь. Пізніша назва – Україна. Терпи, голубко. Вічна Удова! / Хоч залишилася тобі руїна, / Та є у дітях іскорка жива» [4, с. 747]. «Смертельні сіті» були політичною пасткою комуністичної партії, проте історичну неперервність життя українського народу (Русь → Україна) розірвати не вдалося. Україна має надію на майбутнє, бо діти є джерелом відтворення. М. Руденко окреслив динаміку розвитку народу: код та життєздатність нації зберігається у наступних поколіннях.

Відтак, бачимо: політика без морального стрижня може призвести до катастрофи, і в історії України це було. У праці «Шлях до хаосу» (1988 р., Детройт) М. Руденко попереджав: «Держава (СРСР) розвалюється, своїм падінням вона роздавить громадян, потрібно повернути селянам землю, з якої вже забрано сонячну енергію. Адже шоста частина земної суші, на якій розташувався Радянський Союз, перебуває у надзвичайно виснаженому стані. Сотні мільйонів людей потерпають від загрози голоду – світова громадськість повинна на це реагувати» [6]. Переживши не одну жахливу руйнацію на своєму шляху, Україна має бути готовою захищати себе шляхом формування дієвого громадянського суспільства: «Особа, визріваючи в громаді, / Здобуде шану і могутність крил...» [4, с. 749].

І хоча і С. Подолинський, і М. Руденко не мають у своєму доробку розвідок із педагогіки, однак необхідність формувати національну еліту та громадянське суспільство шляхом надання якісних освітніх послуг простежується у кожній праці ученого та в художніх творах і публіцистиці письменника. У 70-х рр. ХХ ст. М. Руденко вже наголошував на тому, що підростаюче покоління слід навчати космічному праву, оскільки людство освоїло близький Космос та розробляє атомну зброю, що може знищити його та завдати непоправних наслідків Сонячній системі.

Висновки з даного дослідження. Отже, першим висновком із війни, що розв'язала Російська Федерація проти України, має бути наступне: ні за жодних обставин громадянське суспільство не може випускати з поля зору дії владних структур – необхідно завжди контролювати владу через тісну співпрацю громадянського суспільства та органів державної влади всіх рівнів. Формування дієвого громадянського суспільства – одне із першочергових завдань системи освіти України. Відсутність справедливості при розподілі прибутків від праці, як зазначав С. Подолинський, завжди провокуватиме потужний міграційний рух робітничої освіченої кваліфікованої молоді. Кожний громадянин повинен нести відповідальність за те, як будується державна соціальна структура зі справедливим центризмом.

Другий висновок: національне майбутнє необхідно будувати, розраховуючи, насамперед, на себе. Відтак, щоб створити безпеку держави, вкрай необхідно забезпечити громадян всебічною якісною освітою, про що неодноразово стверджували С. Подолинський і М. Руденко. Саме освічена молодь закладає основу успіху для прийдешніх поколінь. С. Подолинський бачив у освіті успіх окремої людини та економічної системи держави в цілому: «Ось чому не дивно, що в найбільш освічених і промислових містах України число ремісників взагалі більше й окрім того більше хлопців перебуває в науці й підмайстрів на роботі у майстрів» [3, с. 144]. Без продуктивної науки й освіти не можна мати науково-технічних досягнень та суб'єктності країни у світовій геополітиці.

Звідси **третій висновок:** патріотизм витікає із якісної освіти. Як показує російське збройне вторгнення на територію нашої держави, війна вимагає від системи освіти спрямованості на формування у підростаючих поколінь активної громадянської позиції, патріотизму, бажання захищати своє. Формування активного відповідального громадянина позитивно позначається на безпеці держави.

Перспективи подальших розвідок. Подальшу наукову діяльність спрямуємо на з'ясування того, як представники фізичної економіки

(С. Подолинський, М. Руденко та ін.) бачили шляхи розв'язання проблем сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf>
2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні (від 3 жовтня 2018 р. № 710-р.). URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/skhvalennya-kontseptsii-rozvitku-gromadyanskoj-osvity-v-ukraini-vid-03102018-710-r.pdf>
3. Подолинський С. А. Вибрані твори. К.: КНЕУ, 2000. 328 с.
4. Руденко М. Вибране: Вірші та поеми (1936–2002). К.: Дніпро, 2004. 800 с.
5. Руденко М. Енергія прогресу. Гносис і сучасність: Метафізична поема. Публіцистика. Поема. К.: Журналіст України, 2008. 716 с.
6. Руденко М. Шлях до хаосу (з приводу економічної реформи М. Горбачова). URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1615/file.pdf>.
7. Руденко М.Д. Ковчег Всесвіту. К. : Веселка, 1995. 206 с.
8. Чижов Д.А. *Національна безпека як елемент системи забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Держава та регіони. Серія: Право*, 2021, № 4 (74). URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2021/15.pdf
9. Logvynenko, Y., Mazurenko, V., Sytnyk, L., & Bilyk, N. (2023). Mykola Rudenko's poetry and prose as a platform for popularizing the author's alternative hypothesis of the Universe. *Amazonia Investiga*, Volumen 12, No 67. 223–231. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.20> [in English].
10. Logvynenko, Y., Mazurenko, V., Sytnyk, L., & Bilyk, N. (2024). Anti marxist polemics in Mykola Rudenko's novel-treatise "formula of the sun". *Amazonia Investiga*, 13(75), 285-295. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/issue/view/76/Full%20Issue%20Vol%2013%20No.%2075-%202024>. [in English].

REFERENCES

1. Kontseptsiia rozvytku hromadianskoj osvity v Ukraini [Concept for the development of civic education in Ukraine]. (2018). Retrieved from <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/01/KONTSEPTSIYA-ROZVYTKU-GROMADYANSKOYI-OSVITY-V-UKRAYINI.pdf> [in Ukrainian].
2. Kontseptsiia rozvytku hromadianskoj osvity v Ukraini [Concept for the development of civic education in Ukraine]. (2018). Retrieved from

<https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/skhvalennya-kontseptsii-rozvitku-gromadyanskoi-osviti-v-ukraini-vid-03102018-710-r.pdf> [in Ukrainian].

3. Logvynenko, Y., Mazurenko, V., Sytnyk, L., & Bilyk, N. (2023). Mykola Rudenko's poetry and prose as a platform for popularizing the author's alternative hypothesis of the Universe. *Amazonia Investiga*, Volumen 12, No 67. 223–231. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.20> [in English].

4. Logvynenko, Y., Mazurenko, V., Sytnyk, L., & Bilyk, N. (2024). Anti marxist polemics in Mykola Rudenko's novel-treatise "formula of the sun". *Amazonia Investiga*, 13(75), 285-295. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/issue/view/76/Full%20Issue%20Vol%2013%20No.%2075-%202024>. [in English].

5. Podolynskyi, S. A. (2000). *Vybrani tvory* [Selected works]. Kyiv: KNEU. 328 p. [in Ukrainian].

6. Rudenko, M. (2004). *Vybrane: Virshi ta poemy (1936–2002)* [Selected works: Poems and poetry (1936–2002)]. Kyiv: Dnipro. 800 p. [in Ukrainian].

7. Rudenko, M. (2008). *Enerhiia prohresu. Hnosis i suchasnist: Metafizychna poema. Publitsystyka. Poema* [Energy of progress. Gnosis and modernity: Metaphysical poem. Journalism. Poem]. Kyiv: Zhurnalist Ukrainy. 716 p. [in Ukrainian].

8. Rudenko, M. (n.d.). *Shliakh do khaosu (z pryvodu ekonomichnoi reformy M. Horbachova)* [The path to chaos (regarding M. Gorbachev's economic reform)]. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1615/file.pdf> [in Ukrainian].

9. Rudenko, M. D. (1995). *Kovcheh Vsesvitu* [The Ark of the Universe]. Kyiv: Veselka. 206 p. [in Ukrainian].

10. Chyzhov, D. A. (2021). Natsionalna bezpeka yak element systemy zabezpechennia prav i svobod liudyny ta hromadianyna [National security as an element of the system for ensuring human and civil rights and freedoms]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo*, 4(74). Retrieved from http://law.stateandregions.zp.ua/archive/4_2021/15.pdf [in Ukrainian].